

TARI ISTVÁN: A HÓHÉR VILLÁMGYORS MEGDICSŐÜLÉSE

Hosszasan kellene elemezgetnünk, boncolgatnunk a délszláv főhóhér villámgyors megdicsőülésének részleteit, tanulságait, hisz a népirtásban élen járó partizánvezér, mindössze tizenkét év alatt, megdicsőülhetett a magyarság ajkán, ravasz hintapolitikájával pedig, évtizedeken át, sikerült tartósan megtévesztenie a világot. Persze, a második világháborús zsákmány elképesztő nagysága évtizedekre felülírt minden helyi érdekekre szakadó, törzsi viszonyokra emlékeztető, kisstilú elképzelést. A félig horvát származású győztes partizánvezér, az 1941-ben szétesett jugoszláv hamisság egypárti újratervezésével, még a háborút veszített Horvátország területét is az Isztriai-félszigettel gyarapította.

Főtanácsadója, a szerbség köréből, a szarajevói merénylet, az államalapító gyilkosság egykori résztvevőjéből akadémiussá lett történész, az etnikai tisztogatás szakértője, Vaso Čubrilović volt, aki 1944. november 3-án írásban is eljutatta hozzá javaslatait:

„Már hangsúlyoztuk, milyen jelentős a kisebbségektől való megtisztítás még a háborús hadműveletek során. Ezért ebben a hadsereg szerepe a legjelentősebb. Fegyveres erőt alkalmazva is el kell távolítania az országból a kisebbségeket. Elsőrendű fontosságú, hogy a magyarok lakta területeken levő katonai parancsnokaink pontos utasítást kapjanak, mit és hogyan kell cselekedniük.”¹

Éppen ezért pontatlanul fogalmaznak azok, akik megtorlást, vérbosszút emlegetnek a délvidéki magyarirtás helyett. Több tízezer ember kivégzése nem oldható meg átfogó katonai szervezetség nélkül.

„Maglehet, soha többé nem nyílik ilyen lehetőségünk, hogy etnikailag tiszta államot teremtsünk magunknak. Államunk minden nagyobb jelenlegi problémája, legyen az nemzeti-politikai, szociális vagy gazdasági, többé-kevésbé várhat egy későbbi megoldásra.”²

Ez a köztiszteltben álló, egykori szarajevói merénylő által a második világháború végén megfogalmazott cselekvési tervjavaslat a legutóbbi balkáni háborúkat, a legújabb európai etnikai tisztogatások háborúit is érthetőbbé teszi.

A délvidéki magyarság megtizedelése, porig alázása, a délvidéki magyar értelmiség elűzése, a Sajkás-vidék etnikai megtisztítása, teljes magyartalanítása – három település: Csurog, Zsablya és Mozsor magyar lakosságának háborús bűnössé nyilvánítása és kitelepítése – 1945 tavaszára megtörténik. Nincsenek magyar tanítók, gyorstalpaló magyar tanítóképzés indul, a múlt tagadásával, a jelen frontharcos kirakatában, a jövő szárnalmas éltetésével.

Zentán 1945. május 23-án megnyitották a magyar tanítói tanfolyamot. A Szabad Vajdaság május 25-i tudósítása szerint „a tanfolyamra 56 hallgatót vettek föl. A fővételt azoknak biztosítják jövőre is, akiknek 3 évi tanítói tanfolyamuk vagy legalább hét gimnáziumi osztályuk, esetleg ennél magasabb képzettségük van.”³

A délvidéki őslakosság egyharmadát alkotó németség szülőföldjének elhagyására kényszerült. A magyarul tudó svábok jelentős része úgy úszhatta meg kitelepítését, hogy magyarnak vallotta magát.

Blaško Stražarković, a negyvennégyes időben Szabadka újonnan alakult rendőrségének, a milíciának volt politikai biztosa, így nyilatkozott Matuska Mártonnak és Siflis Zoltánnak az 1990-es években: „...elmondom azt is, hogy amikor a háború után első ízben Szabadkán járt Tito, akkor mondott itt egy nagy beszédet, aminek a bevezetőjében közölt valamit, amit a hallgatóságból alig valaki értett. Én értettem. Ilyesvalamit mondott: »Itt most egy kicsit kitakarítottatok. Most munkával kell folytatni.« Hát én megértettem, hogy neki az OZNA [az Odelenje za Zastitu Naroda rövidítése, magyarul: Népvédelmi Osztály] vonalán pontos értesülései voltak a »takarítás« méreteiről.”⁴

És hozzá, a győztes marsallhoz fohászoknak első levelükkel a pokoli nyomorból és írástudatlanságból kimászni próbáló magyarok.

„A néphatóságaink által összegyűjtött adatokból kitűnik, hogy az írástudatlanok túlnyomó része nő. A noviszádi kerületben az összeírt magyar nemzetiségű írástudatlanok 72%-át, a becskerekai kerületben pedig 60%-át teszik ki a nők. Szomorú eredménye az összegyűjtött adatoknak az, hogy a fiatalabb korosztályoknál is elég magas az írástudatlanok száma, amely egyben le is leplezi a régi, népellenes rendszerek nagyképű szolamait a népi közoktatás munkájáról. Az elmúlt évtizedek iskolapolitikája mellett tömegesen maradtak írástudatlanok.”

A szabadkai kerület 10 községében az írástudatlanok megoszlása életkoruk szerint és százalékban kifejezve a következő: 10–20 évesek: 13%, 20–30 évesek: 20%, 30–40 évesek: 30%, 40–60 évesek: 37%.⁵

Kellettek az új elvtárs-uraknak a magyar cselédek, napszámosok – ez az igény határozta meg akkoriban döntő módon a délvidéki magyarság szülőföldön maradását.

A népirtások – önmagukat vörös csillaggal megjelölő – vezetői, miután nadrágszárukba törölték véres késeiket, mintha mi sem történt volna, forradalmi hévvel hirdették meg a nemzeti egyenjogúságról szóló elképzeléseiket (1945. május 24-én), elüvöltötték legújabb jelszavukat: testvériség—egység! –, melyet csak a nyolcvanas évek végén összeomló Jugoszlávia temetett maga alá. A bűnben fogant délszláv vezetők a sztálinizmust élteve váltak élet és halál uraivá, lakossági gyűléseket tartva, kulákliszták összeállítására buzdítva, 1946 nyarán a szövetkezetesítés politikai kampányának beindításával foglalatoskodva, Magyarország szláv lakosainak elnyomását hangoztatva, az önkéntes alapon történő, részleges lakosságcsere fontolgatva, a beszolgáltatás hatékonyságát fokozva. Közben Sztálin elvtárs jelezte nekik, hogy az akol nagyobb, hogy a bolgárok is délszlávok, tehát: a bolgárokkal, no meg az albánokkal együtt létre kellene hozniuk a közös jugoszláv–bolgár–albán föderációt. Miután Titóék visszautasították Sztálin föderációra tett javaslatát, a Szovjetunió kormánya visszarendelte Jugoszláviából katonai, majd polgári szakértőit. Ezt követően a Tájékoztató Iroda, 1948. június 28-án, Bukarestben kizárta a JKP-t a Kominformból, nagy zavart okozva a jugoszláviai kommunisták körében. A Sztálinnal szembe forduló titói vezetés, belső ellenzékekkel kíméletlenül leszámolva, a jugoszláviai különutasság mítoszának kiépítésére, a saját szemétdombján kakaskodó, antisztálinista

sztálinizmus létrehozására kényszerült. Az antisztálinista sztálinizmus lényegében Sztálint tagadva valósította meg a sztálini gyakorlatot.

1949. július 9-én megérkeztek az első internáltak a Goli otok (Kopár-sziget) elnevezésű adriai szigetre, ahol főleg a rendszer politikai ellenfeleinek tekintett személyeket tartották fogva rendkívül kegyetlen körülmények között. Elsősorban azokat, akik a Tájékoztató Iroda határozata mellett foglaltak állást. Több mint 90%-ukat „pártbüntetesként” vitték a „Kopár-szigetre”, tehát bírósági ítélet és a büntetés tartamának kimondása nélkül. 1948 és 1963 között hivatalos adatok szerint 55 000 embert ítéltek el a kominformizmus vádjával, köztük a magyar kisebbség 244 tagját is. Goli otokra mintegy tízezren kerültek, köztük számos magyar értelmiségi és befolyásos vezető is, mint Brindza Károly, Dévavári (Dér) Zoltán, Hock Rudolf, Keck Zsigmond, Lévy Endre, Markovics (Medres) János, Sárkány Szilveszter (Dési Ábel). Az utolsó politikai fogoly 1956-ban hagyta el a szigetet, börtönként pedig csak 1988-ban számolták fel.⁶

A Kopár-sziget iszonyatát csak az a fegyenc élhette túl, aki tevőlegesen is ártott rabtársának. A rabokat – későbbi hallgatásukat bebiztosítandó! – egymással kínoztatták, ütlegettették!

Magyar szakemberek kellenek a jugoszláv kirakathoz

1949. szeptember 16-án, a Rajk László és társai elleni per főtárgyalásának megkezdésével a magyar–jugoszláv viszony a mélypontjára süllyedt. Újabb kezdete ez a délvidéki magyarság politikai célokra való kíméletlen fölhasználásának! Magyarul tudó szakemberek kellenek a magyar nyelven megszülető, szovjet rendszert, Tájékoztató Irodát bíráló, jugoszláv propaganda anyagának elkészítéséhez! A már fél éve megalapított, öt nyelven működő Újvidéki Rádió naponta többször adásba kerülő magyar műsorai mellett ezekben a napokban, heti két adással, az Eszéki Rádió is megkezdte rendszeres magyar nyelvű műsorának sugárzását. Ugrásszerűen megnőtt a kereslet a *jugoszláviai tudat* magyar nyelvű, irodalmi köntösbe bujtatott változatai iránt.

1950. január 26-án Magyarországon koholt vádak alapján letartóztatták és tizenöt évi börtönre ítélték Csuka Zoltánt, a két világháború közötti jugoszláviai magyar irodalom egyik vezető személyiségét, aki a háború után a Budapesten megjelenő Látóhatár felelős szerkesztője, a Magyar–Jugoszláv Társaság ügyvezető titkára volt. Öt évvel később, 1955. január 26-án szabadult, rehabilitálták.⁷

1950 tavaszán megjelenik a Híd áprilisi száma, mely tizenhat magyar, jobbra közép- és főiskolás diák verseit, írásait közli, B. Szabó György bevezetőjével.⁸ A délvidéki magyarságnak ezekben az években nincs semmilyen gazdasági, kulturális kapcsolata az anyaországgal, melynek kormánya 1950 májusában határozónát létesít. 1950. október 3-án megjelenik Újvidéken magyar nyelven a Sportújság című lap első

száma, hat héttel később, 1950. november 18-án a topolyai amatőr színház hivatásos magyar népszínházzá alakul át, mely a szabadkai mellett második hivatásos magyar népszínházként kezdi meg működését.

Aleksandar Ranković belügyminiszter 1951. február 1-jén a Jugoszláv Képviselőházban tartott beszámolójában közölte: „1945 és 1951 között 3777776 személyt tartóztattunk le és 686000 személyt likvidáltunk.” (Az adatot a Bosznia és Hercegovina-i Volt Politikai Üldözöttek és a Kommunizmus Áldozatai Egyesületeinek Szövetsége [Savez udruga bivših politički huznika i žrtava komunizma u Bosni i Hercegovini] idézi a nemzetközi szervezetekhez intézett határozatában [Sarajevska rezolucija]).⁹

A délvidéki magyar tömegtájékoztatásban állandósul Rákosi rendszerének magyar nyelvű bírálata, szidalmazása, kigúnyolása. Teljes erővel folyik a jugoszláviai magyar tudat kialakítása, a délvidéki magyarság politikai célokra való gátlástalan felhasználása. Hatalmas csinnadrattával, a fővárosi lapok beharangozásával, 1951. április 7-én megalakul Belgrádban a József Attila Magyar Kultúregyesület, melyről így számol be egyetlen napilapunk: „Amikor a pesti rádióból már szinte kivész a magyar zene és csak szovjet zenét hallunk, a magyar szó pedig csak békétlenségre és gyűlöletre uszít, a szocialista Beograd kellős közepén felzengett a magyar dal, ropták a magyar népi táncokat.”¹⁰

1952. január 10-én, Sulhóf József az Újvidéki Rádióban kifejtette: „Palicson rendezik meg az első jugoszláviai Magyar Ünnepi Játékokat. Nagyszabású kultúrsemle lesz ez. Olyasmi, amiről a régi Jugoszláviában nem is álmodhattunk, [...] *magyarságunk máris erején felül nő* művészi értékekben. A határokat elzárta a orosz szándék – bocsánat a szójátékért, úgy is mondhatjuk: az orosz szándék –, ami a zárt határokon át az éterben sugárzik felénk odaátrol, az nem a magyar művészetet, magyar kultúrát, hanem a mesterségesen magyar talajba kényszerített orosz szovjet kultúrát akarja terjeszteni.”¹¹

1952. augusztus 7-én – Linder Béla, az őszirózsás forradalom volt hadügyminisztere, Rádi István, a 24. határvadász zászlóalj volt zászlósa, Rob Antal, a magyar országgyűlés volt tagja stb. részvételével – a Magyarországról Jugoszláviába menekült politikai emigránsok megtartották alakuló közgyűlésüket Újvidéken.

1952 őszén megnyílt Zentán az elsőként akkor és ott megalakult jugoszláviai művésztelep bemutatkozó tárlata. 1952 októberében, Ljubljában, a Jugoszláv Írószövetség III. kongresszusán, Miroslav Krleža elítélte a sztálini típusú szocialista realizmust, a kultúrában tobzódó szovjet egyeduralmi törekvéseket; az írókat a művészi alkotás szabadságáért, a véleményalkotás szabadságáért való küzdelemre buzdítva, kijelentette: az irányzatos művészetnek is művészetnek kell lennie!

Sztálin 1953. március 5-i halálát követően megszűnt a parasztok erőszakos szövetkezetbe terelése, viszont a termőföld hatékony megmunkálásához szükséges eszközök – amelyekkel „szolgáltatást” nyújtottak a parasztnak – az állam tulajdonában és ellenőrzése alatt maradtak, az átalakult szövetkezetek pedig kereskedelmi funkciót láttak el. Ugyanakkor már 1953. május 22-én az addigi, nemzetközi

viszonylatban alacsony földmaximumot a felénél kevesebbre, 10 hektárra csökkentték.

Újvidéken, 1954 októberében önálló kiadványként megjelent a Mézeskalács című havi gyermeklap első száma (15500 példányban), amely 1953 májusától a Pionírújság melléklete volt.

1955. május 26-án szovjet állami küldöttség érkezett Belgrádba. A repülőtéren mondott beszédében Hruscsov kijelentette: „Őszintén sajnáljuk mindazt, ami történt, és határozottan szakítunk mindazzal, ami ebben az időszakban felhalmozódott.”

A jugoszláv–magyar viszony enyhülésével Nagybecskerekén az 1955–1956-os év kezdetén, az önálló magyar gimnáziumot beolvasztották a szerb gimnáziumba, 1955 végén a jugoszláv hatóságok mondvacsinált ürüggyel bezáratták a belgrádi József Attila magyar kulturális egyesület helyiségeit.

1956 májusában a Tartományi Pártbizottság Titkárságának nemzetek közötti viszonyokat taglaló ülésén Sava Mali arról beszélt, hogy a szívélyes magyar–jugoszláv viszony most bonyolultabbá teszi a helyzetet, mert a tájékoztatóirodás időkben könnyebb volt megszerezni a jugoszláviai magyarok *lojalítását*: „Mi szidhattuk Rákosit, amikor ő is szidott bennünket, de mit csináljunk most, amikor dicséretében részesülünk?”

Rákosit 1956. július 18-án, a váratlanul Budapestre érkező A. I. Mikojan kezdeményezésére, az MDP Központi Vezetőségének ülésén leváltották a párt első titkári tisztéből. 1956. október 6-án a budapesti Kerepesi temetőben, több tízezer ember részvételével, ünnepélyes külsőségek között eltemették az 1949-ben kivégzett Rajk Lászlót, Pálffy Györgyöt, Szőnyi Tibort és Szalai Andrást.

A magyarországi párt- és kormányküldöttség – Gerő Ernő, Apró Antal, Hegedűs András, Kádár János, Kovács István – október 15-én megérkezett Belgrádba, ahonnan 1956. október 23-án a reggeli órákban érkezett vissza.

Új fejezet az emberiség történetében

Egyet kell értenem a délvidéki gyökerekkel is rendelkező Benedikty Tamással, aki Szuvenír¹² címmel megírta az 1956-os magyar forradalom kétkötetes nagyregényét, és azt állítja, hogy történelmünknek két *világsorsfordító* pillanata van: 1456 és 1956.

„A magyar történelem két világsorsfordító pillanata: 1456 és 1956 – és ez nem csekélység, mert az európai országok többsége egyetlen ilyen pillanattal sem büszkélkedhet. Az csak természetes, hogy nekünk legalább ilyen fontos a honfoglalás, a tatárjárás, az Anjouk nagy magyar birodalma, vagy minden idők legtehetségesebb királyának, Mátyásnak az uralkodása ugyanúgy, mint 1526, a végvári harcok, Bocskai és Bethlen függetlenségi küzdelmei, Rákóczi szabadságharca, 1848–49, az első világháború, Trianon, a második világháború, a német megszállás, a Szovjet invá-

zió és a bolsevik diktatúra időszaka. A világ számára azonban mi csak 1456-ban és 1956-ban váltunk nélkülözhetetlenül fontossá, anélkül persze, hogy hathatós, érdemleges segítséget kaptunk volna bárkitől.

De mit is jelent ez a fellengzősnek tűnő »világsorsfordító« jelző? Annyit, hogy az egész világ sorsa a mi akkori helyzetünkünk függött, meg annyit, hogy hajdani honfitársaink rá is éreztek arra, hogy a Sors, még inkább Isten kiválasztottjai, noha vajmi kevés alkalmuk és idejük maradt a töprengésre, a filozofálgatásra.

[...] 1956 az egész emberiség sorsát, gondolkodását megváltoztatta. Nem lehet elégszer hangoztatni: a megelőző években fennállt a veszélye annak, hogy a bigottan dogmatikus nyugati kommunista pártok aknamunkája nyomán előbb-utóbb sikerülhet a szabad világ szovjetizálása. 1956 indította el az eurokommunizmus felé az olasz, a spanyol és a francia kommunista pártot: a szovjet csapatok brutális beavatkozása rengette meg hitüket Moszkva tévedhetetlenségében, dominanciájában. Legalább ilyen fontos, hogy az addig nem létező szovjet ellenzék is 1956 hatására kezdett mozgolódni, Szaharovtól Bukovszkijig, Szolzsenyicintől Amalrikig mindenki a magyar forradalom tényéből, tanulságaiból, nemzetközi ideológiai és politikai következményeiből merített erőt az ellenálláshoz. 500 év múltán ismét a magyarok mentették meg elsősorban Európát, sőt ezúttal az egész világot. Ahogy Milovan Gyilaszt írta: »1956 volt a kommunizmus végének a kezdete.«¹³

Milovan Gyilaszt miután november 19-én Belgrádban letartóztatták, 1956. december 12-én háromévi szigorított fegyházbüntetésre ítélték, mert a nyugati sajtónak nyilatkozva bírálta Jugoszlávia magatartását Magyarország szovjet megszállása ügyében. Szerinte „a lengyelországi 56-os eseményekkel új fejezet kezdődött a kommunizmus, az 56-os magyar forradalommal az emberiség történetében”.

Dobrica Ćosić

A Szovjetunió vezetőségét megleckéztető, önmaguktól eltelt, a volt harcosaik számát utólag folyamatosan szaporító, partizánmítoszokat dédelgető jugoszláviai vezetőket az 1956-os magyar forradalom nagyon váratlanul érte. Az általuk mélyen lenézett, gyakran reakciónak, irredentának, szolgalelkűnek tartott és lefasisztázott magyarság megrendítő példát mutatott nemcsak nekik – az egész világnak! – bátorságból, szabadságszeretetből...

„A nép akkor nép, ha harcol. E pillanatban alkalmam nyílik korigálni néhány békebeli felfogásomat a népről és a bátorság mítoszaról. Eközben már a belügyminisztérium épülete mellett vagyunk, a rendőrök inkább közömbösen, mint kíváncsian néznek minket, mégis megpillantva a járdákon a civil ruhás államvédelmiseket, kollégám így szól:

– Ön partizán volt. Arra kérem, mivel nekünk semmilyen háborús tapasztalatunk nincs, ha esetleg lövöldözésre kerülne sor, legyen a parancsnokunk, és mi szót fogadunk.

– Nem olyanak érzem a helyzetet, hogy az én partizántapasztalatomra lenne szükségük – válaszoltam, de magamban eltűnődtem:

– Ej, Dobrica Ćosić, te bizony katonaként nem nagyon jeleskedtél, amikor módodban állt, és amikor arra nagyobb szükség volt, mint most itt Budapesten.”¹⁴

Dobrica Ćosić szerb író, a jugoszláv legfelsőbb állami és pártvezetés akkori bizalmasa, a sors különös kegye folytán, tanúja volt a magyar forradalom kitörésének; hét napon át, október 23–30-áig, tolmácsok segítségével követhette a történeteket. *7 nap Budapesten* címmel írt feljegyzéseit még 1956 novemberében sorozatban közölte a Borba elnevezésű belgrádi napilap, és tükörfordításban az újvidéki Magyar Szó olvasói is (november 8-tól december 3-ig) követhették méltán nagy érdeklődést kiváltó sorozatát.

„Talán csak nem mind bátrabbak nálam? Közöttük asszonyok és öregek is vannak. Úgy gondolom: most a szerb és jugoszláv bátorság felsőbbrendűségi érzésétől megszabadulva – mert hiszen ez a nép hihetetlenül bátor –, otthon majd elmondhatom: »Szerbek, ne kérkedjetek mellédöngetve a hősiességetekkel. Láttam én Budapest utcáin, mi az a mitikus bátorság.« Soha nem hallottam ilyen elkeseredett, erőteljes kiáltást a Parlament körül a rakpartot előzőnlő tömegeből, és s szovjet harcokcsik elmerültek ebben a súlyos, szörnyű sötétségben. Micsoda szívek ezek, amelyek a menet élén az ágyúcsövek felé indultak!”

Lovász Pál

2006 nyarán a hagyatékból váratlanul előkerültek Lovász Pál 1956 őszén, a forradalom idején írott versei.¹⁵ „Selejt. Nem a nyilvánosságnak szánt anyag. Halálom után megsemmisítendő” – írta saját kezével az irattartó fedelére. Hogy ő maga mégsem semmisítette meg a verseket, arra enged következtetni, hogy bízott az élet jobbra fordulásában. *Kétség* című verséből a reménytelenség és a titkos remény vívódása olvasható ki: „*Őt torony fölött hallgat a Mecsek, / sötét az erdő, kétség kerüli: / elárult föld elárult fáinak / lesz tavasza, lesznek még rügyei?*” A forradalom ötvenedik évfordulójának tiszteletére, 2006-ban *Mecseki rapszódia*¹⁶ címmel a hagyatéka rejtőzködő része kötetben is megjelent. A versek megszületéséről, illetve létezéséről senki sem tudott, ezt egyik vallomásában maga Lovász Pál is megerősítette: „Verseimet titokban, félelmek között írtam. Senkinek, sem ismerősnek, sem jóbarátnak, rokonnak meg nem mutattam, nehogy bajba sodorjak valakit. Legtöbbször éjjel, sötétben, tapogatva, kuszán rovom a sorokat. A házban, ahol lakom, az ÁVO megbízottai, besúgóí is laknak. Minden csöngetés ijedelmet kelt bennem. [...] A félelem betege lettem.” Harminchat évvel azelőtt, bácskai szülőföldjén is, a szerb hatalom szemében, már halálos bűnnek számított a magyar versek írása, a magyar verseskönyvek megjelentetése. Lovász Pál erről ezt jegyezte le: „1922 nyarán el kellett jönnöm a szülőföldről, s akkor még a Jugoszláv Királyságban oly friss és kíméletlen volt a szerb soviniszta aktivitás, hogy ott magyar irodalom nem szerveződhetett. [...] 1922 tava-

szán Óbecsén megjelent a *Tiszamentén* című kis kötetem. Nem volt abban sem nyílt, sem burkolt magyarkodás, hazafiság, a versek a jellegzetes tájlíra hangján szóltak, az otthon, a szülőföld képeibe zártam érzelmeimet. Könyvemet meglepő szeretettel fogadták nemcsak a magyarok, hanem az elfogulatlan szerbek is. Mégis az lett a következménye, hogy kiutasítottak. A többszöri kihallgatáson egyre azt kérdezték: miért írok verseket és miért adtam ki a jugoszláv állam területén magyar könyvet? [...] Ezt a halk lírai hangot is, mert magyar megnyilatkozás volt, veszedelmesnek, elnémítandónak tartották.” S mert akkoriban komolyan kellett venni a szerb rendőrség fenyegetését, Lovász Pál elhagyta a szülőföldjét, és Magyarországra költözött. Vajon Eszteleczky Gyuri [*Lovász Pál óbecsei kortársa, az SHS Királyságban elsőként megjelentetett délvidéki verseskötet tragikus sorsú, műkedvelő szerzője – T. I. megjegyzése*] esetében megbocsátóbb volt-e az újonnan berendezkedett szerb hatalom? Vajon neki elnézte-e Jankulov Slavko rendőri jogokkal felruházott szolgabíró, hogy a Jugoszláv Királyság területén magyar verseket írt, és magyar verseskötetet jelentetett meg? Vajon őt maga elé idézte-e, s ha igen, mivel fenyegette meg? S a fenyegetésnek volt-e szerepe abban, hogy poétánk maga ellen fordította a fegyverét?¹⁷

Mindössze tizenkét év kellett!

A népiirtások győztes partizánvezérének, a délvidéki magyarirtás főhóhéranak mindössze tizenkét év kellett ahhoz, hogy megdicsőüljön a magyarok fővárosában, ahol a tüntetők egy része a jugoszláv követség épülete előtt Titót és Jugoszláviát éltette.

Dalibor Soldatić, Jugoszlávia budapesti nagykövete még október 23-án este, Gerő nyolc órakor elhangzott rádióbeszéde előtt küldte el Belgrádba első beszámolóját a budapesti eseményekről.¹⁸ Részletesen ismertette a tüntetők követeléseit, beszámolt a Jugoszlávia iránti széles körű szimpátiáról, így arról is, hogy a tüntetők egy része a követség épülete előtt Titót és Jugoszláviát éltette.

Október 25-én 13 órakor mintegy ezer tüntető érkezett a követséghez, „tekintélyes polgárok és munkások, a *Himnusz*t énekelték és Titót éltették. Annak a kívánságuknak adtak hangot, miszerint a jugoszláv kormány kérje az ENSZ-t, hogy az idegen csapatok hagyjanak fel azon magyar polgárok magyar területen való gyilkolásával, akik békésen és fegyelmezetten kifejezésre juttatják: követelik a saját szabadságukat”.¹⁹

Ennek ellenére a szovjet katonai gépezet november 4-én, vasárnap hajnali 4 órakor általános támadást indított Magyarországra. Még aznap Nagy Imre, kormányának kommunista tagjaival, nem sokkal rádióbeszédének („Csapataink harcban állnak! A kormány a helyén van!”) elhangzása után elfogadta a jugoszláv követség felkínálta menedékjogot.²⁰ A következő nap szovjet páncélosok vették körül a követség épületét, tüzet nyitva rá, aminek következtében Milenko Milovanov követségi tanácsos életét veszítette (egyések szerint nagyon hasonlított Nagy Imrere).

1956. november 7-én a szovjetek által alakított Kádár-kormány Szolnokról Budapestre érkezett, és délután letette az esküt Dobi István előtt.

A Jugoszláviába menekült magyarok helyzete jóval bonyolultabb volt azokénál, akik Ausztriába távoztak. Ugyanis a jugoszláv vezetés nem szívesen tartotta saját területén őket. Jelenlétük egyrészt problémát, elsősorban politikai problémát jelentett a Szovjetunióval és annak csatlós országaival való viszony alakulásában. Másrészt Titóék tartottak attól, hogy a magyar forradalomban kialakult kommunistaellenes hangulat és az ott beindult demokratizálódási folyamatok, a többpárt-rendszer esetleges fellobbanásával, áticsaphatnak – akár a menekültek révén is – Jugoszláviára.²¹

Hegedűs Attila *Az 56-os magyar forradalom és Jugoszlávia* címmel, a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet kiadásában megjelentetett könyvében kellő alapos-sággal ismerteti az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc jugoszláviai vonatkozásait, a korabeli Jugoszlávia máig sem tisztázott szerepével együtt. Könyvéből, kutatásaira támaszkodva merítettem a menekültekre, menekülttáborokra, egyes visszaemlékezőkre vonatkozó részleteket, adatokat.

A jugoszláv hatóságok 1956 novemberében még napi rendszerességgel toloncoltak vissza Jugoszláviába menekült magyarokat. A korabeli nyugati sajtó rendszeresen cikkezett ezekről az esetekről. A jugoszláv belügyminisztérium november elején rendszeresen értesítette a magyar hatóságokat, melyek a menekülés szempontjából legveszélyesebb határszakaszok.

A magyar–jugoszláv vegyes bizottság ténykedése 1957 januárjában, a menekültek számának ugrásszerű növekedése után intenzívebbé vált. Februárban a budapesti kormány megpróbálta Belgrádnál elérni, hogy az zárja le a határt, így elvágva a menekülés lehetőségét, azonban Jugoszlávia nemzetközi okokra hivatkozva elutasította ezt a kérést.

Az elnöki tanács 1957. évi 24. sz. törvényerejű rendelete a határ illegális átlépése miatt már csak azoknak biztosított büntetlenséget, akik 1956. október 23-a és 1957. március 31-e között hagyták el az országot, és hazatérésükig nem töltötték be a 18. életévüket.

1957. április 13-án Cséby Lajos belgrádi magyar nagykövet tájékoztatta a Központot: „A legutóbbi tapasztalatunk szerint a jugoszláv hatóságok a menekültek között bizonyos fokú szelektálást végeznek. Mataruska-Banya [Mataruška Banja] táborban gyűjtötték össze az *értelmiségieket, művészeket, újságírókat, irodalmárokat*, számuk kb. 800 fő. Nyugati újságokat, folyóiratokat biztosítanak számukra, kirándulásokat szerveznek, hetente filmbemutatót tartanak, és szabad mozgást biztosítanak részükre. *Slankamen-táborban a műszaki értelmiségieket* gyűjtötték össze, számuk kb. 120 fő. Mindkét helyen első osztályú ellátásban részesülnek a menekültek. *Vrányszka-Banya [VranjskaBanja] és Gerovó-táborokban gyűjtötték össze a jobboldali pártokhoz tartozó elemeket, a terroristákat és a hangoskodó elemeket*. Számuk kb. 1500 fő. Jugoszláv részről igyekeznek a műszaki értelmiség felé hatni olyan formában, hogy Jugoszláviában telepedjenek le. Erre az esetre azonnal munkát ígérnek ne-

kik, amikor is általában egyéves szerződéseket kötnek az illetővel. A jugoszláv hatóságok minden menekültről 10 éves koráig visszamenőleg részletes kérdések alapján nacionálét készítenek el. Ehhez fényképet csatolnak és ráhelyezik az illető személy ujjlenyomatát.”²²

A Jugoszláviába menekült magyar állampolgárokról szóló első részletes jelentés, amelyről tudomásunk van, 1957. május 9-i keltezésű.

Adatok a jugoszláviai magyar menekültekről

I. Statisztikai áttekintés a magyar menekültekről. 1957. május 9.

Újonnan jöttek 12	Harmadik országba távozna 14060
Repatriált 2222	JSZNK-ba eddig menekültek összesen 19106
Emigrált 2008	Nemzetiségi összetétel
Jugoszláviában letelepedett 560	Magyar 13624
Jelenleg Jugoszláviában tartózkodik 14876	Német 409
A menekültek szándéka	Zsidó 77
Jugoszláviában maradna 171	Egyéb 206
Visszatér Magyarországra 85	

II. Statisztikai áttekintés a magyar menekültekről. 1957. május 9.

A táborokban lévő menekültek száma 14316	14 év alattiak szülő nélkül 27
Teljes családok száma 2229	14–18 éves szülő nélkül 770
Elvált, gyermekes családok száma 865	A felnőttek száma életkor szerint
Egyedülálló férfiak 5165	18–25 év 4426
Egyedülálló nők 1173	25– 35 év 4000
Gyermekek száma 3831	35– 45 év 1300
14 év alattiak szülővel 2650	45– 50 év 753
14–18 éves szülővel 384	Egyéb 6

III. Statisztikai áttekintés a magyar menekültekről. 1957. május 9.

<i>Szociális összetétel</i>	Hivatalnok 981
Munkás 1782	Újságíró, művész és irodalmár 85
Szakképzett munkás 4318	Szabadfoglalkozású 372
Magasan képzett munkás 900	Katona 82
Földműves 759	Tanuló és egyetemi hallgató 2092
Pedagógus 151	Egyéb 2409
Egyetemi végzettségű szakember 385	

IV. A magyar menekültek száma az egyes táborokban. 1957. május 9.

1. Omarje (Horvátország) 120	15. Mataruška Banja (Szerbia) 786
2. Brestanica (Szlovénia) 547	16. Belgrád (Szerbia, átmeneti) 156
3. Bizeljsko (Szlovénia) 237	17. Sokolac (Bosznia) 1 616
4. Ornci (Horvátország) 27	18. Otesevo és Carina (Macedónia) 793
5. Maruševac (Horvátország) 512	19. Krusevo (Macedónia) 550
6. Eszék (Horvátország) 1 283	20. Mišar (Horvátország) 71
7. Verőce (Horvátország) 194	21. Szenttamás (Szerbia) 542
8. Kapronca (Horvátország) 178	22. Bácskossuthfalva (Szerbia) 313
9. Csáktornya (Horvátország) 642	23. Indija (Szerbia) 570
10. Tuheljske Toplice (Horvátország) 254	24. Niška Banja (Szerbia) 559
11. Újlak (Horvátország) 618	25. Bogatić (Szerbia) 215
12. Stubičke Toplice (Horvátország, atm) 46	26. Vrnjačka Banja (Szerbia) 285
13. Gerovo (Horvátország) 1 598	27. Nerešnica (Szerbia) 304
14. Fehértemplom (Szerbia) 637	28. Bajina Bašta (Szerbia) 679
	Összesen 14 316

Jugoszláviában letelepedett 560

A felsorolt településeken kívül átmeneti befogadóközpontok voltak még:

- a Vajdaságban: Palics, Hajdújárás, Királyhalma, Horgos, Magyarkanizsa, Törökkanizsa, Bajmok, Zombor, Kishegyes, Écska, Bácsfeketehegy, Topolya, Melence, Krivaja, Szeghegy;
- Szerbiában: Kučevo, KučevskiBrod;
- Horvátországban: Rab, Delnice, Vidikovac, Crkvenica, Makarska;
- és Szlovéniában: Banja Radenci, Borl. (Slobodan Šakota, a Szövetségi Végrehajtó Tanács mellett működő, és a magyar menekültek kérdésével foglalkozó bizottság elnökének közlése.)

1958. január 9-i adatok:

Jugoszláviába menekült összesen 19851 magyar állampolgár.

Külföldre távozott 16016

Magyarországra visszatelepült 2766

Jugoszláviában letelepült 620

Elhunyt 9

A táborból megszökött 101

Akkor még Jugoszláviában tartózkodott 339

A külföldre távozottak országonkénti megoszlásban

Anglia 89	Izrael 167
Argentína 14	Kanada 1765
Ausztrália 1499	Kuba 6
Ausztria 380	Latin-Amerika 343
Belgium 2272	Norvégia 352
Brazília 566	NSZK 1124
Chile 5	Olaszország 170
Dánia 210	Svájc 734
Dél-afrikai Unió 5	Svédország 1283
Finnország 1	Törökország 2
Franciaország 2446	Új-Zéland 7
Hollandia 67	Uruguay 3
Irak 1	USA 2505

A kutatások során egyértelműen bebizonyosodott, hogy a jugoszláv területre menekülésnek valójában három fő oka volt. *Először* is a határ jugoszláviai oldalán nagyszámú magyar közösség él, s közülük sokaknak voltak rokonaik a menekülők között. Ők elsősorban Magyarország déli megyéiből (Csongrád, Bács-Kiskun, Banya) indultak útnak ezekre a területekre. *Másodszor* sokan ezeken a területeken születtek, s a második világháború folyamán különböző okok miatt vagy az anyaországban rekedtek, vagy kivándoroltak, és most gyakorlatilag szülőföldjükre telepettek vissza. *Harmadszor* pedig, s ami a déli határszakaszon át menekülők számát ugrásszerűen megnövelte, hogy 1957. január végére a magyar hatóságok szovjet katonai segítséggel gyakorlatilag hermetikusan lezárták az Ausztriába vezető menekülési útvonalat.

Minden táborban működött magyar önkormányzat, amely intézte a többiek ügyeit, döntött a vitás kérdésekben, tartotta a kapcsolatot a tábor vezetőivel stb. Kaptak magyar és nyugati újságot, hallgattak rádiót, kijártak a faluba vagy a városba, barátkoztak a helybeliekkel. Több településen a helyi kultúregyesületekkel közösen rendeztek különböző programokat.

Debreczeni József

A magyarországi menekültek Bela Crkva-i (fehértemplomi) gyerek-táborában megalakított kultúr-csoport tagjai 1957. június 19-én bemutatták a Rajk-perről szóló színdarabot, Debreczeni József [Brunner József] szövegét. Debreczeni József író, költő, újságíró és műfordító 1905-ben született Budapesten és 1978-ban halt meg Belgrádban. Debreczeni József *Hideg krematórium* című regénye először 1950-ben jelent meg. Valóságfeltáró leírásaival az egyik legautentikusabb táborregénynek számít.

„A forró föld fölé hidegen magasló antennatornyok szobám csendjébe szabadítják Budapest véres éjszakáit – írja Debreczeni József Rádió a viharban című széljegyzetében²³ 1956 végén. – Száz év előtt gyalog járt a háború. Ember és hír sze-kéren kocogott. Ma mindent tudok s mindent gyorsan megtudok. Íme, e kis doboz előttem, szinte a kisülés pillanatában közvetíti értelmemhez szenvedélyek és szenvedések villámain. Egyszerű kisember létemre tájékozottabb vagyok mint nagyapám idejében egy birodalmi kancellár. Ezt a csodát a rádió tette.”

1957. június 21-én a Magyar Vöröskereszt küldöttsége Budapesten keltezett jelentésében azt állította, hogy a kiskorú magyar állampolgárságú menekültek Bela Crkva-i táborában „A gyermekek zöme meg van félemlítve, fenyegetik, sőt megverik őket. A szobaparancsnokok, bírósági tagok, rendőrök, mind válogatott egyének, akik olyan légkört teremtenek a táborban, hogy még eszükbe se jusson a gyerekeknek a hazatérés gondolata. [...] Erkölcsileg mérhetetlenül züllött a tábor. A faluban többször lehetett hallani, hogy úgy beszélnek a magyar gyermekek táboráról, mint »lábon-járó kuplerájról«. Általában a lányokat »utcai nőkként« kezelik. Erre mutat magatartásuk, öltözködésük.

A hazatérő gyerekek elmesélték, hogy a lányok 10 dinárért, vagy egy-két doboz cigarettáért hagyják magukat meztelenül fényképezgetni.”

Ugyanakkor javaslataikban úgy foglaltak állást, hogy „A jelenleg készülő szülői delegáció idejövételét nem javasoljuk, és a továbbiakban is csak esetleg az általunk javasoltak jöhetnek tekintetbe”, illetve „Egyes szülők otthon helytelen magatartást tanúsítanak, és otthonról uszítják gyermekeiket továbbutazásra, sőt bizonyos politikai magatartás tanúsítására. Tehát egyes szülők magatartását otthon is szemmel kell tartani.” Ugyanaznap a Magyar Vöröskereszt küldöttsége készített egy kiegészítést a Bela Crkva-i magyar gyermektábor helyzetéről szóló 1957. június 21-i jelentéséhez, amelyet viszont Belgrádban keltezett, és amelyben többek között azt írta, hogy „A Bela Crkva-i gyermektábor belső élete, szervezeti felépítése nem felel meg a hazájukat meggondolatlanságból, kalandvágyból, megtévesztésből elhagyott gyermekek szempontjából. A tábor a gyermekek igazi érdekeikkel ellentétes politikai csoportok »bíróság«, »stúdió szoba«, messze menő fegyelmi, az agyonverésig elmenő, brutális jogokkal felruházó »belső rendőrök« igazgatása alatt áll, a jugoszláv táborvezetők helyeslése mellett

[...] Előadták pl. folyó hó 19-én este a *Rajk-per* című színdarabot, melyben gúny tárgyává tették az »elvtárs« szót. Gyalázatos módon kifigurázták, gyalázták Sztálin elvtársat, a Szovjetuniót, a TASSZ-t, a szocialista eszméket. Itt távolról sem a Rajk-per kapcsán elkövetett hibákról volt szó. Itt nyílt fasiszta ízű provokációs megnyilvánulásról, uszításról van szó.”²⁴

B. Foky István délvidéki magyar író életében harmincnapos elzárással járó, maradandó nyomot hagyott az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc, melynek hatása katartikus élményt jelentett a kegyelet jogától megfosztott, hallgatásra, jugoszláviai tudatra kényszerített délvidéki magyar nemzetkisebbség számára. B. Foky István Bezdánban született 1934. szeptember 26-án. Az általános iskolát szü-

lőhelyén, a gimnáziumot, majd átképzés után a tanítóképzőt Szabadkán végezte. Gomboson és Telecskán (Bácsgyulafalván) tanított. 1967-ben az Újvidéki Rádió gyermek- és ifjúsági műsorainak a munkatársa, majd szerkesztője lett. 1996-ban vonult nyugdíjba... *Átképzős preparandisták* című visszaemlékező írásában döbbenetes képet fest a délvidéki magyarság 1956-os forradalomhoz kapcsolódó megfélemlítéséről.

„Hétfőn aztán a nagyszünetben, olyan váratlanul, mint az égből a villámlás, belém csapott a mennykő, de alaposan. A párttitkár négy szemköztire invitált az igazgatói szobába, s nagy komolyan tudatta velem, hogy óriási baklövést csináltam, ami az állásomba kerülhet mihamar s mehetek világgá, amerikássá is, ha úgy tetszik, mert a tegnap éjszakai viselkedésemmel úgy keresztbe tettem magamnak, hogy ebből a hanyatteséből soha, de soha nem tudhatok napvilágra vergődni Isten szent ege alatt, itt a Vajdaságban.

– Valaki nagy tévedésben lesz, tisztelt kolléga! – méltatlankodtam első neki-buzdulásra. – Én a fenekemen maradtam, tátott szájjal furcsálkodtam az egészen és nem tudtam az egyet a kettőtől megkülönböztetni.

– Olyannyira, hogy részeg fejjel a magyar himnusz éneklését követelte ettől a szerencsétlen gombosi néptől, ugye? Nyolcadikos diákjaink is megmondható az egész csúfságnak, sőt kettejük már meg is fogalmazta, hogy újdonsült párttagunk miként, milyen körülmények között hergelte a himnusz éneklésére e szerencsétlen oktondiakat! A fekete leves, tisztelt kolléga, majd ezután következik, hogy egész életében még a felmenői is emlegetni fogják, úgy bizony!

Amúgy meg elég fecske röptüre sikeredett a harminc napi elzárás kitöltése, mondom, mert egész nap leltározattak velem, és csupán éjjelre mentem a közös kálitkába, a hozzám hasonló jómadarak közé, hogy némi szórakozással vessünk ágyat a priccsen magunknak vagy hatvanan, egy teremben.”²⁵

1957. október 5-én a szávaszentdemeteri fegyházban 1956. november 19-e óta fogva tartott Milovan Gyilaszt a Mitrovicai (Szávaszentdemeteri) Körzeti Bíróság újabb hét évre ítélte *Új osztály* című könyvének USA-beli megjelentetéséért.

Miután 1957 októberében Magyarország és Jugoszlávia megállapodott a könyvek behozatalában és kivitelében, a belgrádi Nolit és a budapesti Kultúra Külkereskedelmi Könyvterjesztő Vállalat Budapesten aláírta első szerződését. Elsőként az MTA helyesírási kézikönyvét rendelték meg ezer példányban. Ezzel megindult a magyarországi könyvbehozatal a Vajdaságba. Ugyanakkor szerződést írtak alá a jugoszláv és a magyar szerzői jogvédő irodák is, ami előmozdította a fordítások ügyét.

Újvidéken, 1957. december 26-án – a jugoszláv hatalom, magyaroknak szánt, karácsonyi/újévi ajándékként (hiszen az már Pesten is nyilvánvalóvá vált: Jugoszláviában a legjobb magyarnak lenni!) – megjelent, teljesen nyugatias külsejével, a Buxsi első száma. A lapindításra az újvidéki Forum és a belgrádi Borba Lapkiadó Vállalat összefogásában került sor, és a csütörtökönként megjelenő hetilap, az 1957 nyarán indult szerb nyelvű Kecec testvérlapjának számított, amelyet a Forum Nyomda akkor beszerezett ofszet-rotációs gépén nyomtattak. A magyar nyelvű kia-

dás főszerkesztője Bogdánfi Sándor volt. Az első 36 szám 16 oldalas volt, a továbbiak 24 oldalasak. Ez a hetilap korszerű külsejével, a kor legszínesebb, legdivatosabb képregényeinek közlésével, óriási hatást gyakorolt a délvidéki magyarság felnövő nemzedékére, körmönfont módon ösztönözve az elkülönülő, a sajátos módon erőre kapó, jugoszláviai magyar identitástudat kialakulását is. A Buksi utolsó, 249. száma 1962. október 1-jén jelent meg.

1957. december 4-én, a Jugoszláv Belügyi Titkárság adatai szerint 19 851 magyar állampolgár menekült az ország területére; 2 327 fő visszatért Magyarországra, 14 667-en külföldre távoztak, 620 fő Jugoszláviában telepedett le. A táborokban maradt 1 694 személy közül szinte mindenki Nyugatra kíván távozni.

Szemanúk, visszaemlékezések, menekültek

Kovács József, az Újvidéki Rádió munkatársa október 21-én rokonlátogatásra érkezett Budapestre. A vonaton együtt utazott Tomán László – szintén újvidéki – íróval, aki Dobrica Ćosić alkalmi fordítójává válva, a forradalom kirobbanásának közvetlen szemtanúja volt. Kovács József naplót vezetett, melynek legérdekesebb részlete:

„1956. november 8. [...] közben engem mint újságíró-kollégát bemutatnak a nagykövetségnek, Dalibor Soldatićnak. Volt ott még rajtuk kívül négy-öt személy, akik telefonálni próbáltak: név szerint Kádár elvtársat keresték. Érdeklődésemre, hogy miről van szó, elmondták, hogy az épületben van egy halott. Mégpedig egy nagykövetségi alkalmazott, Milenko Milovanov, akit mindenki Limennek becézett. Azután meg is mutatták, hogy hol lőtte be (egy szovjet tankról) az orvlövész az ablakot, illetve hol lőtte fejbe a szerencsétlen férfit, akit így életemben egyszer láttam, tizenöt percre.”

Deák Ferenc

Az 1956-os forradalomról, negyven évvel később, 1996-ban írt drámát Deák Ferenc dráma- és forgatókönyvíró, diplomata *Fojtás* címmel, melyet 1998-ban a kaposvári színház nagy sikerrel be is mutatott. Ebből a színpadi műből Vicsek Károly készített 2002-ben *Bolygóút* címmel filmet.

Deák Ferenc (1956 októberében az újvidéki Iparművészeti Főiskola másodéves hallgatója volt): „Jugoszlávia valójában egész 1956. december elejéig nem tartotta be az ENSZ alapokmánya szerint meghatározott menekültjogi kötelezettségeket. A menekülteket biztonsági és hírszerzési értelemben többször is kihallgatták, aztán a határon visszavezényelték, egyenesen a magyar, illetve szovjet fegyveresek kezére juttatták. Többször voltak kivégzések a határvonal közelében is. [...] Lelić Petar nyugalmazott belügyi emlékezése szerint a menekülteket leginkább a magyar

tragédia iránti közömbösség keserítette el. Ez a közömbösség az itteni magyarokkal való érintkezéskor volt számukra teljesen érthetetlen, bár az is igaz, hogy akikkel kapcsolatba kerülhettek (tolmácsok, hivatalnokok, segédszemélyzet stb.), azok vagy féltek színt vallani, vagy már eleve úgy voltak instruálva, hogy ne tanúsítsanak együttérzést.”

Deák Ferenc 1986-ban, az MTV veszprémi fesztiválján ismerkedett meg a belga televízió francia műsorainak egyik szerkesztőjével: Keresztessy úrral, akinek Jugoszláviából mindörökre elege lett 1956–1957-ben, s akinek megrázó élményeiből a következőket jegyezte le: Keresztessy úr 1956. december 19-én Gyálánál lépte át a határt, Csókára, majd Pancsovára vitték, aztán következett a hosszú, kegyetlen utazás marhavagonokban. Harmadik nap a macedóniai Prilepbe érkeztek (ezt most már tudja!), innen katonai teherkocsikon felszállították őket a 2 000 méter magasán fekvő Krusevóba. A városkától kb. 3 km-re néhány rozoga barakkban helyezték el a hatvanfőnyi menekültsoportot. Se rendes, rendszeres ellátás, se fűtés, se elegendő takaró, se kapcsolat a hivatalos szervekkel. Nappal sem merték elhagyni a barakkokat, a farkasok ott ólálkodtak kőhajításnyira tőlük. Éjjel a közeli üvöltésektől nem volt nyugtuk. Naponta egyszer hoztak nekik enni, hetente egyszer jött ki hozzájuk egy ápoló az egészségházból, hogy esetleg aszpirint hozzon, de más gyógyszer nem volt, bár sok volt a fagyási seb... Az embertelen viszonyok között szinte már mindenki elhitte egyikük élcelődését, hogy a Szovjetunióba kerültek. Őket 1957. augusztus végén indították útnak Szkopje, Belgrád, Zágráb és Ljubljana felé. Tizenötödmagával szeptember derekán érkezett meg Belgiumba.²⁶

Sulyok Vince

(Eredeti nevén: Sklánicz Vince (Ménfő, 1932. július 7.–Oslo, 2009. augusztus 9.)

1952-ben érettségizett a győri Révai Miklós Gimnáziumban. 1952–1953 között az ELTE Jogtudományi Karán, majd a budapesti Pedagógiai Főiskolán folytatott felsőfokú tanulmányokat. 1954–1956 között Egerben tanult magyar–oroszlakon. 1955-től tagja lett az Írószövetségnek. 1956-ban az Egri Tanárképző Főiskolán MEFESZ vezetőségi tagja volt. 1957-ben Jugoszláviába, majd Norvégiába emigrált. 1958–1963 között az Oslói Egyetemen tanult. 1964-től az oslói Egyetemi Könyvtár tudományos főmunkatársa, majd 1994-től főkönyvtárosa. 1969-től az Urál-altáji Intézet magyar nyelvi és irodalmi szemináriumát vezette. 1978-tól a Norvég Nagylexikon szerkesztője.

Sulyok Vince, aki magyar könyvtárosként, költőként, íróként, műfordítóként számos könyvet fordított le a skandináv nyelvekből magyarra, és fordítva, huszonegy éves menekültként, kezdetben Szabadkán és környékén kapott menedéket: „Csapdahelyzetbe kerültem, és tudtam, bármikor letartóztathatnak. Ekkor egykori professzorom sietett segítségemre, aki megszervezte kimenekülésemet az országból. Ő hívott Budapestre február 6-án. Másnap levittek Mélykútra, a jugoszláv–magyar

határra, ahonnan többórás éjszakai gyaloglás után a térdig érő bácskai sárban értem át február 8-án hajnalban Jugoszláviába. Bekopogtam az első tanyára, ahol a bácskai magyar gazda és felesége fejedelmi reggelit tálalt elem. Később pedig lovas kocsijukkal bevitték Szabadkára.”²⁷

Menekülés című, NiškaBanján, a menekülttáborban írt verse a kor megrázó dokumentuma:

SULYOK VINCE

Menekülés

*Egy ároknál megállt kísérom,
s fojtottan súgta: „Ez itt a határ...
segítse Jézus!” – Kezem megragadta,
s csendesen ment is vissza már.
Háromnegyed kettő volt. Fénylett
a mutató, az óra zümmögött.
A hűvös köd derengve rettent egybe
imbolygó vállai mögött.
Magam maradtam. Átugrottam.
A dobbanástól visszhangzott a táj,
s lihegve vártam, fuldokolva... higgyem,
hogy mögöttem van minden borzadály?
S mert rá gondoltam: mint az ostor
az állatot, a szörnyű félelem
úgy végigvert, hogy futottam, rohantam!
S a szabadság már ott futott velem...*

Niška Banja, Jugoszlávia, 1957. február 28.

Matuska Márton

Közíró; hírnevét az 1944-es magyarirtás történetének feltárásával alapozta meg, faluriporterként, turisztikai újságíróként, bírósági riporterként is dolgozott az újvidéki Magyar Szó szerkesztőségében. Az 1956-os szabadságharc délvidéki vonatkozásait tanulmányozva emelte köztudatba Sörös Imre hősieles magatartását, vértanúságát. A temerini születésű Sörös Imre tizenöt éves korában, 1947-ben szökött át Jugoszláviából Magyarországra, és Szekszárdon telepedett le. A nyughatatlan természetű fiatalember többször került szembe a Rákosi-rezsimmel. 1953-ban kémtevékenység vádjával ítélték először halálra, ám Sztálin halála után halálbüntetését életfogytig tartó börtönbüntetésre enyhítették. 56 nyarán szabadult, majd a forrada-

lom kitörése után, október végén a Pongrátz Gergely által vezetett Corvin közti harcosokhoz csatlakozott. Sörös Imre, Matuska Márton szavaival: „Élete során átélte a huszadik századi temerini magyarok sorsának sok jellegzetességét – és nem is csak a temeriniekét –, amit halálával még meg is pecsételt. Bármilyen sanyarú is volt a sorsa, bármilyen gyalázatos is az akasztófán bekövetkezett halála, leszögezhetjük, hogy a huszadik században élt temerini magyarok közül neki jutott az élete árán kiváltott legnagyobb dicsőség: ott van neki emléktáblája és kopjafája, ahol a mindannyiunk szabadságáért küzdő legnevesebb magyaroknak. A Corvin közben, ahol a szabadság legáldozatkészebb katonái küzdöttek, illetve a 301-es parcellán, ahol Nagy Imre, a kivégzett miniszterelnök teteme is el lett hantolva. Ott is van a helye, hiszen, mint az egyik nagynénje közölte: »Nagyon a Nagy Imre pártján volt, mint általában a diákok.« Ezért is kellett meghalnia.”²⁸

Az 1956-os magyar forradalom hatására fokozódott Tito kultusza, vele együtt a jugoszlávnak nevezett szellem kiterjesztése is az élet minden területére. A jugoszlávság népszerűsítésében felértékelődött az írók szerepe. „Többet kellene írni a sajtóban irodalmunkról is, mert az írók szintén formálják a közvéleményt, és igencsak nagy hatást gyakorolhatnak az emberek hangulatára. Műveikben azonban jobban kidomboríthatnák a jugoszláv közösség jellegét anélkül, hogy feladnák a nemzeti kultúrát és a nemzeti kultúra múltban gyökerező hagyományait” – nyilatkozta a hatvanötödik születésnapját ünnepelető Tito, 1957. május 24-én – az ifjúság napjának első megünnepelese után – a Politikának. Nem véletlenül kezdte meg működését azokban a napokban az újvidéki magyar sajtóház (1958-tól már Forum elnevezés alatt), a magyar nyelven nyomtatott kiadványok központilag ellenőrzött intézménye, hogy aztán 1957 októberére az Újvidéki Rádió is megkezdje kísérleti műsorának sugárzását a 90,5 megahertzes ultrarövidhullámon. Fölerősödött a nemzeti romantika és folklór szorgalmazóinak, a „nemzetiségi elszigeteltség”-nek a bírálata, vegyes környezetekben a nemzetiségi csoportok, iskolák összevonása, a *testvériség-egység* elnevezés elszaporításával.

Tomán László

Szerkesztő, közíró így foglalta össze az 1956-os budapesti élményeit:

„1956. október 21-én kora reggel rokoni látogatásra érkeztem Pestre, s a levert szabadságharc után, november 12-én tértem vissza Újvidékre. Az a három hét életem egyik legnagyobb élménye volt. Néhány napig szabadságban éltem, míg november 4-én hajnalba ágyúörgésre nem ébredtünk... Közben október 23-án felvonultam a tüntetőkkel, ott álltam a Parlament lépcsőin, az oroszán mellett, s utána végigéltem mindazt, ami Budapesten történt. A népfelkelés csak megerősítette bennem a magyarságtudatot: majd két hétig a magyar szabadságnak örülhettem, utána a magyar szabadságot és a vértanúkat gyászoltam. Most már tudjuk: a történelem a magyar októbernek és Nagy Imrének adott igazat.”²⁹

Jegyzetek

- ¹ Čubrilović, Vaso: *A kisebbségi kérdés az új Jugoszláviában*. Híd, 1996. 12. sz.
- ² Uo
- ³ Vékás János: *Magyarok a Vajdaságban 1944–1954. Kronológia*. VMMI, Zenta, 2011.
- ⁴ Matuska Márton: *Számvetés*. <http://www.huncor.com/delvidek4445/matuska.htm>.
- ⁵ Kun Szabó György: *Az analfabetizmus kérdéséhez*. Híd, 1946. 1. sz.
- ⁶ Vékás János: *Magyarok a Vajdaságban 1944–1954. Kronológia*, i. m.
- ⁷ Uo
- ⁸ B. Szabó György: *Az új nemzedék hangja*. Híd, 1950. 4. sz.
- ⁹ Vékás János: *Magyarok a Vajdaságban 1944–1954. Kronológia*, i. m.
- ¹⁰ *Magyar kultúregyesület alakult Beogradban*, Magyar Szó, 1951. április 9.
- ¹¹ Vékás János: *Magyarok a Vajdaságban 1944–1954. Kronológia*, i. m.
- ¹² Benedikty Tamás: *Szuvenir 1–2. Kertek*, Budapest, 2000.
- ¹³ Benedikty Tamás: *Párhuzamos pillanatok*. In *A Magyarkanizsai Íróklub antológiája*, Magyar-kanizsa, 2008.
- ¹⁴ Csošić, Dobrica: *7 nap Budapesten*. Fordította és az utószót írta: Sztoján, Vujicsics, Bethlen Gábor Könyvkiadó, Budapest, 1989.
- ¹⁵ Szepesi Attila: *Lovász Pál titkolt forradalmi versei*; Magyar Nemzet, 2006. október 14.
- ¹⁶ Lovász Pál: *Mecseki rapszódia*. Pro Pannonia, Pécs, 2006.
- ¹⁷ Mák Ferenc: *Arcok a tavaszban*. Magyar Szó, 2016. április 18.
- ¹⁸ Dalibor Soldatić nagykövet távirata a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság külügyi államtitkárságának. In *Top Secret 1956*, 130–131. In Hegedűs Attila: *Az 56-os magyar forradalom és Jugoszlávia*. VMMI, Zenta, 2010.
- ¹⁹ Hegedűs Attila: *Az 56-os magyar forradalom és Jugoszlávia*, i. m.
- ²⁰ A menedékjog felajánlása része volt Tito Brionin Hruscsovnak tett ígéretének, miszerint segít Nagy Imrét kivonni a politikai közéletből. Hegedűs Attila: *Az 56-os magyar forradalom és Jugoszlávia*, 41.
- ²¹ Uo., 55.
- ²² Vékás János: *Magyarok a Vajdaságban, 1955–1959. Kronológia*, i. m.
- ²³ Debreczeni József: *Diárium. Szélfjegyzetek*. Híd, 1956. 12. sz.
- ²⁴ Vékás János: *Magyarok a Vajdaságban 1955–1959. Kronológia*, i. m.
- ²⁵ B. Foky István: *Átképzős preparandisták (7.) Nemzetnapszámok naplótöredékek*. Magyar Szó, 2008. november 3.
- ²⁶ *'56 és Délvidék. Tanulmányok, interjúk, sajtószemlények*. Nyitott Távlatok, Szabadka, 2002.
- ²⁷ Hegedűs Attila: *Az 56-os magyar forradalom és Jugoszlávia*, i. m.
- ²⁸ Matuska Márton: *Három mártírunk*. Életjel, Szabadka, 2002.
- ²⁹ Tomán László: *Extra Hungariam*. Aracs, 2008. 3. sz.